

Bulgaristan-Krumovgrad Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar

Contributions to the General Dialect Dictionary from the Bulgarian-Krumovgrad Dialect

ÖZET

Türkçe; Türklerin coğrafi, siyasi, kültürel, dini vb. değişimlerinden hareketle dünya üzerinde çeşitli coğrafyalara yayılmıştır. Tarihin birçok noktasında Türkçenin farklı devlet sınırları içinde konuşulduğu görülmektedir. Dünya dilleri arasında Türkçenin yeri her zaman hacimli olmuştur. Ötügen'in bozkırlarından Avrupa'ya kadar gelmiş olan Türkçe; zamanın, dinin ve diğer milletlerle münasebetin etkisiyle tabii değişikliklere uğramıştır. Bu değişiklikler lehçe gruplarını, lehçeler de ağız gruplarını oluşturmuştur. Bu çalışma, Türkiye Türkçesi ağızlarının söz varlığını muhteva eden Derleme Sözlüğü'ne katkılar sunmayı amaçlamaktadır. Güneydoğu Bulgaristan ağızlarından olan Krumovgrad ağzındaki söz varlığı Derleme Sözlüğü ile karşılaştırılmış ve Derleme Sözlüğü'nde geçmeyen sözcükler anlamları ile birlikte bu makalede gösterilmiştir. Bu çalışma, üzerinde çalıştığımız Bulgaristan-Krumovgrad Ağzı adlı doktora çalışmamızdan elde edilen bulgular neticesinde oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ağız, Türkçe, Derleme Sözlüğü.

ABSTRACT

Turkish; Turks' geographical, political, cultural, religious, etc. Based on its changes, it has spread to various geographies around the world. It is seen that Turkish was spoken within the borders of different states at many points in history. Turkish has always had a significant place among world languages. Turkish, which came from the steppes of Ötügen to Europe; It has undergone natural changes under the influence of time, religion and relations with other nations. These changes created dialect groups. This study aims to contribute to the General Dialect Dictionary which contains the vocabulary of Turkey Turkish dialects. The vocabulary of the Krumovgrad dialect, which is one of the Southeastern Bulgarian dialects, has been compared with the General Dialect Dictionary, and the words that are not included in the General Dialect Dictionary are shown with their meanings in this article. This study was created as a result of the findings obtained from our doctoral study titled Bulgaria-Krumovgrad Dialect.

Keywords: Dialect, Turkish, General Dialect Dictionary.

GİRİŞ

Dünya üzerindeki diller kendi içlerinde belirli diyalektlere ayrılır. Batı terminolojisinde bu özellikleri lehçe bilimi adı altında diyalektoloji bilimi incelemektedir. Burada görüldüğü üzere şive, lehçe veya ağız araştırmaları tek bir çatıda toplanmıştır. Ağız kavramı bir dilin gelişiminin araştırılması için önemlidir ve ağızlar, çoğu zaman dilin arkaik özelliklerini hâlâ bünyesinde taşıyan bir özelliğe sahiptir. Türkçe, gerek tarihî gerekse çağdaş lehçelerde ağız zenginliği olan bir dildir.

Geçmişten bugüne Türkçe; coğrafi, siyasi, kültürel vb. sebeplere bağlı olarak dünyanın dört bir yanına yayılmıştır. Türkçe, gelişimini bazen Türk siyasi yapısının içinde bazen de başka ulus devletlerin sınırları içerisinde sürdürmüştür (Çağatay, 1985, s. 723).

Bulgaristan-Krumovgrad ağzı geçmişte Türk siyasi sınırları içerisindeyken günümüzde Bulgaristan devletinin sınırları içerisindeydir. Türkçe, mevcut siyasi otoritenin kimde ve resmi dilin hangisi olduğuna bakılmaksızın bir şekilde gelişimini sürdürmüştür. Tabii bu durum, Türkçenin gelişimini çeşitli yönlerle etkilemiştir. Türkçe, bulunduğu coğrafyanın etkisiyle kimi zaman bölgedeki diğer etnik gruplardan etkilenmiş kimi zaman da arkaik özelliklerini muhafaza etmiştir (Koç, 2020, s. 44).

Bulgaristan-Krumovgrad Ağzı, Balkan coğrafyasında Bulgaristan sınırları içerisinde konuşulmaktadır. Osmanlı'nın bölgedeki kültürel mirası olan Bulgaristan-Krumovgrad ağzı siyasi baskılara, göçlere rağmen hâlâ varlığını sürdürmektedir. Doğu Rumeli ağzı olan Bulgaristan-Krumovgrad ağzı Türkiye Türkçesinin ağızlarıyla paralellikler taşıdığı gibi farklı özellikler de taşımaktadır. Bu çalışma, üzerinde çalıştığımız Bulgaristan-Krumovgrad Ağzı adlı doktora çalışmamızdan elde edilen bulgular neticesinde oluşturulmuştur.

Kadir Koç¹

How to Cite This Article
Koç, K. (2024). "Bulgaristan-Krumovgrad Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:10, Issue:2; pp:308-313. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10708368>

Arrival: 11 January 2024
Published: 27 February 2024

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Doktora Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Gaziantep, Türkiye. ORCID: 0000-0002-3288-5232. ROR ID: <https://ror.org/020vvc407>

Bulgaristan Ağzları ile İlgili Yapılmış Çalışmalar

Bulgaristandaki Türk diyalektolojisi ilgili daha önce yapılmış yerli ve yabancı çalışmaları kabaca ele almak gerekirse şunlar söylenebilir: Bulgaristan'daki Türkçe araştırmaları Bulgaristanlı araştırmacı D. Gacanov'un çalışmaları ile başlamıştır. Viyana'daki Bilim Kurulunun talebi üzerine Gacanov, başta köyler olmak üzere bölgedeki çoğu yerleşim yerini gezerek kıymetli malzemeler toplamıştır. Gacanov, bu ziyaretler neticesinde bir rapor hazırlamış ve 1911 yılında Viyana'da yayımlamıştır. Rus araştırmacı V. G. Guzev de Bulgaristan'daki Türk ağzlarıyla ilgilenmiştir. V. G. Guzev'in bu konudaki çalışmaları 1961 yılında Sofya'da yayınlanmıştır (Salimehmed, 2006, s.1-30).

Bulgaristan'daki ağız araştırmaları konusunda eserler ortaya koyan bir başka araştırmacı da Tadeusz Kowalski'dir. Rumeli'deki Türk ağzlarının akademik ölçütlere uygun bir şekilde ele alınması Tadeusz Kowalski'nin incelemeleri ile başlar. T. Kowalski Kuzeydoğu Bulgaristan Tuzluk bölgesinde konuşulan Türk ağzlarını detaylıca ele almıştır. Janos Eckmann Razgrad Türk Ağzı isimli makalesiyle bölgeden toplanan malzemelerden yararlanarak Razgrad ağzının özelliklerini ele almıştır. Razgrad ağzını ilgilendiren diğer bir araştırmayı da Fatma Ayyıldız yapmıştır. Türker Acaroğlu'nun Rumeli Türk Ağzları Üzerine Türkçe ve Yabancı Dillerdeki Başlıca Araştırmaları Açıklamalı Kaynakçası isimli makalesi vardır. Roger Bernard'ın Bulgaristan Razlog İlçesi Diyalekti adlı bir makalesi vardır. Bernard, araştırmasında Razlog ağzının fonetik ve morfolojik nitelikleri hakkında bilgi vermiştir (Ali, 2004, s. 1-10).

Bulgaristanlı araştırmacı Emil Boev, Bulgaristan'da Türk Dialektolojisi ile İlgili Çalışmalar adlı bir makale kaleme almıştır. Emil Boev'in diğer bir çalışması da Güney-Batı Bulgaristan Türk Ağzlarında Gelecek Zaman adlı makalesidir. Mosko Moskov, Doğu Rodop Türk Ağzlarının Sözlüğü ve Mefkûre Mollova'nın, Nevrokop Türk Ağzı adlı yayını yine bu sahadaki çalışmalardandır. J. Eckman ile Mecdut Mansuroğlu'nun birlikte kaleme aldıkları 1959 Yılı Trakya Dialektolojisi Gezi Raporu, Doğu Trakya ağzları ve Balkan ülkelerindeki çeşitli Türk ağzlarıyla Doğu Trakya ağzlarının ayrıntılı bir karşılaştırmasını yapmaktadır. J. Eckman'nın Bulgaristan'daki Türk Diyalektolojisi ile ilgili diğer araştırması Varna Türk Ağzı'dır. Cengiz Atilla, Bulgaristan'da Türk Dili adlı makale kaleme almıştır. Suzanne Kakuk'un Küstendil ve Michajlovgrad Türk Ağzları ile ilgili bir incelemesi vardır. Rumeli bölgesindeki Türk ağzlarının tasnifi ile ilgili en mühim çalışmayı G. Nemeth, Bulgaristan Türk Ağzlarının Sınıflandırılması Üzerine adlı makalesiyle yapmıştır. Hasan Eren'in Bulgarlar ve Türklük adlı araştırması vardır (Güneş, 2016, s. 147-162).

Bulgaristan-Krumovgrad Ağzında Yer Alıp Derleme Sözlüğü'nde Bulunmayan Kelimeler/Kelime Grupları

İsimler

afic: Avuç.

aftoğara: Otoğar.

ağamuğlu: Ağabeyimin oğlu.

akırtma: Yağlı bir çörek türü.

arttik: Dost, arkadaş.

bale: Çember ve demir tellerle bağlanmış ticaret eşyası.

bana: Banyo, bir şeyin yıkandığı yer.

baniçka: Peynirli bir börek türü.

bırçet: Kuzen veya yeğen.

birğadir: Semt yöneticisi.

bıydiye: Buğday.

bombon: Şeker.

boran: Buradan.

botuş: Çamurlu zeminde giyilen uzunca çizme.

burğal: Batı Trakya'da yaşayan Slav bir halk, Bulgar.

burқан: Kavanoz, cam fanus.

cennem: Cehennem.

cicer: Ciğer.
cīne: Çingene, avam.
conk: Cop, değnek.
çaşka: Bardak.
çotuk: Odun parçası.
direktorqa: Bayan kurum idarecesi.
durğari: Erkek öğretmen.
encekse: İğne.
fisçesko: Spor, beden eğitimi.
furğan: Prefabrik ev.
ğaşa: Külot.
ğayna: Kayınvalide.
geografya: Coğrafya.
ğırıs: Bir çeşit çikolata.
ğışças: Kızcağız.
ğocabo: Koca baba, dede.
ğocacice: Yaşlı teyze.
ğoyurt: Koyu yogurt, ayran.
gölemen: Ekmek, çörek.
hadam : Adam.
halbastı: Albastı.
harem: Evin bahçesi, avlu.
hayna: Ayna.
hilac: İlaç.
historya: Tarih.
höşüldek: Mısır koçanı.
ireis: Otobüs, vasıta.
ileryi: İleri, öte.
ispirka: Durak.
kamçaq: Avuç.
kert: Kâğıt, evrak.
kifla: Marmelat ile yapılan bir çeşit poğaç.
kombilzon: Gecelik.
kominizima: Ferdi mülkiyetin olmadığı ve mülkün ortaklaşa kullanıldığı cemiyet düzeni; komünistlik.
kompot: Komposto.
kompüter: Bilgisayar.
koşof: Hoşaf.
kozanaq: Şerbetli bir tatlı türü.
kuliçka: El arabası.

lef: Bulgaristan para birimi, leva.
lineyka: Ambulans.
literatura: Edebiyat.
lopor: Rapor.
lutensa: Közlenmiş biber, patlıcan ve domatesten yapılan kahvaltılık sos.
mağazin: Bakkal veya market.
miraje: Çit.
muşlama: Muşmula.
noemviri: Kasım ayı.
norma: Yükümlülük, görev.
oqtamvırı: Ekim ayı.
olamır : Ihlamur.
opodüs: Otobüs.
öcümek: Hayalet.
pakciyer: Akciğer.
pangele: Çingene.
pıtışka: Kene.
pojarna: İtfaiye eri.
popra: Hayvan yemi.
potnik: Atlet.
ramka: Tütünleri kurutmak için yapılan çadır.
septemvırı: Eylül ayı.
sezal: Çuval ipi.
sıtol: Dükkan, bakkal.
supa topçeta: Köfteli bir çorba çeşidi.
şalayık: Göz.
şuqlat: Çikolata.
şulna: Tütün kurutmak için yapılan örtük naylon çadır.
şuşlak: Şişme mont ve yağmurluk.
üşüzlük: Öksüzlük.
yörapa: Avrupa.

Sıfatlar

accı: Tatsız, acı.
acımaqlı: Acıklı.
alcık: Açık kırmızı.
bandit: Haydut.
bozulag: Bozulmak üzere.
çasnu : Özel, hususi.
enteresci: Kendini düşünen.

fotu: Bir lakap, fotoğrafçı.

ğaranğılı: Belli belirsiz, siyah.

panta: Avare, berduş.

pıssırık: Pıssırık, beceriksiz, yüreksiz.

puflu: Küflenmiş.

talkat: Uyanık.

topçeta: Top şeklinde, yuvarlak.

Deyimler

adam çık-: Kendini bir şey zannetmek.

beleye gal-: Çok uğraşmak, çok yorulmak.

Atasözleri

ekici olun da bilici olmayın: Çalışkan olun bilgiçlik taslamayın, çalışkanlık çok konuşmaktan yeğdir anlamında söz.

görümle doyumluğ olmaz: Anlık görüşmeyle kişiler arası muhabbetin doyuma ulaşmadığını anlatan söz.

Dualar

allah gırmasın: Yaşanılan iyi bir durum karşısında Allah'tan üzülmemeyi dilemek.

Fiiller

alvā -: Alıvermek.

ayağ dū -: Ayakta durmak.

azgılaş -: Daha kötü bir hâl almak.

bekke -: Beklemek.

ezilik bükül-: Güç bir duruma düşüp davranışlarıyla utandığını belli etmek.

ğaynaqla -: Kaynatmak.

ğıvır -: Hızlıca başka bir yöne gitmek.

işi-: Ekşimek.

ķaykıl -: Ayakta durmak.

sakķa -: Saklamak.

sıve -: Bir şeyi, üzerine başka bir şey sürerek veya döşeyerek tamamen kaplamak.

sukķa -: Üşüme.

toppa -: Toplamak.

Zarflar

azyıg: Çok az.

cihanı: Çok fazla.

emtā: İlk önce, en daha.

ğāyım: Artık, bundan böyle.

muhaķ: Muhakkak.

oşom: Akşam.

sonca: Sonra.

uzmat: O zaman.

Edatlar

avû: Şaşırma bildiren söz.

evvâ: Eyvah anlamında söz.

haşta: Ha işte anlamında söz.

mari: Şaşırma anlamında söz.

toğidâ: İşte o kadar anlamında söz

Kalıp Sözler

anasının gözü kominisin özü: Fanatik komünist.

dananın dönemediği yer: Bir işin en zor kısmı anlamındaki söz.

dukom: Dur bakayım.

getiğim: Getir bakayım.

ğız oluşu: Evlenmeden önce yaşanan yer, memleket.

İkilemeler

kümül kümül: Dikkatli bir şekilde.

palas palas: Dağınık.

SONUÇ

Türkiye Türkçesinin ağızlarıyla ilgili araştırmalar son yıllarda artarak devam etmektedir. Yapılan derleme faaliyetleri ile birlikte özellikle söz varlığı noktasında Anadolu'nun kültürel mirasları korunma altına alınmaktadır. Bu çalışmaların yapılması oldukça önemlidir çünkü küreselleşen dünya ile birlikte söz varlığımızdaki kelimeler unutulmaya yüz tutmaktadır. Bundan dolayı ağız araştırmaları ve derleme faaliyetleri gerek dil araştırmaları gerekse kültürel mirasın korunması adına önem arz etmektedir. Son zamanlarda "Derleme Sözlüğüne Katkılar" ismiyle birçok araştırma ve inceleme kaleme alınmıştır. Bu araştırmalarda deşifre edilen söz varlığı ürünlerinin Derleme Sözlüğü'nün yapılacak yeni baskılarına dahil edilmesi ile sözlüğün yelpazesinin genişlemesi ve Türkiye Türkçesi ağızlarındaki söz varlığını daha kapsayıcı bir şekilde içermesi sağlanacaktır (Güven, 2021:310).

Bulgaristan-Krumovgrad ağızı ses ve şekil özellikleri bakımından standart Türkiye Türkçesine benzerken söz varlığı noktasında gerek Bulgarcanın etkisiyle gerekse de bölge ağızında meydana gelen tipik fonetik etkiler nedeniyle yer yer farklılık göstermektedir. Bulgaristan-Krumovgrad ağızında benzeşmeler ve ses yutulmaları çok yoğundur. Bu durum söz varlığına da etki etmiştir. Bazı sözcüklerin fonetik varyantları Anadolu ağızlarında da tespit edilebilir. Bölgede yaşayan Bulgarların da etkiyle Türkiye Türkçesi ağızlarının söz varlığında görülmeyen sözcüklere de rastlanmıştır. Bulgaristan Türk ağızlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında görülmeyen söz varlığı örnekleri tabii ki bizim tespit ettiklerimizle sınırlı değildir. Çalışmalar arttıkça Derleme Sözlüğü'ne Bulgaristan ağızlarından katkılar da artacaktır. Bu makalemizde 2 ikileme, 5 kalıp söz, 5 edat, 8 zarf, 13 fiil, 1 dua, 2 atasözü, 14 sıfat, 2 deyim ve 87 isim tespit edilmiştir. Toplamda Derleme Sözlüğü'ne katkı sağlamasını umduğumuz söz varlığı sayısı 139'dur.

KAYNAKÇA

ALİ, N. (2004). "Bulgaristan-Kırcali Bölgesi Türk Ağızları", Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

ÇAĞATAY, S. (1988). "Prof. Dr. Talât Tekin Tuna Bulgarları ve Dilleri" Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, c.52, say.203, s. 723-726.

GÜNEŞ, N. (2016). "Güneydoğu Bulgaristan İli Türk Ağızları", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

GÜVEN, Ö. (2021). "Zara (Sivas) Ağızından Derleme Sözlüğüne Katkılar II", Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 5:299-315.

KOÇ, K. (2022). "Halep Türkmen Ağızındaki Suy ve Ney Örneklerinde Arkaik y Sesi" (Ed. Halil İbrahim Yakar), Orta Asya'dan Anadolu'ya Baraklar Sempozyumu, ss. 551-557, Gazikültür Yayınları, Gaziantep.

SALİMEHMED, N. (2006). "Bulgaristan Kırcali İli ve Çevresi Türk Ağızı", Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.